

Fisketiendesagen. Nye produktionsformer giver problemer for gamle beskatningsmåder

Difficulties in collecting fish tithe

Rolf Guttesen

Honorary Senior Research Fellow, Department of Geosciences and Nature Resources Management University of Copenhagen. Øster Voldgade 10, DK-1350 Copenhagen K

Adjunct Professor, Department of Social Sciences and History. University of the Faroe Islands. Jónas Broncks gøta 25, FO-100 Tórshavn

E-mail: rolfg@setur.fo

Úrtak

Í greinini verða samfelagsligu problemuni, sum vuku fram í 1800-talinum, kannað. Tá hendu stórar og róttøkar broytingar í fólkatáli, framleiðslu, handli eins væl og í mentan. Høvundurin greiðir frá teim vaksandi trupulleikum, sum koma fyrri í uppkrevjing av fiskatíggjund, so sum hetta verður lýst í hálvárligum frágreiðingum frá sýslumonnum, í rættarmálum, í samskipti við stjórnardeildirnar í Keypmannahavn. Harafturat verður tann áralanga viðgerðin í lögtinginum tikin við. Tað gerst klárt, at tað ikki bara eru broyttir veiðihættir í fiskiskapinum, sum hava ávirkan. Tann avleidda broytingin í mentan og lógaruppfatan førði til eina støðu, har gamlir siðir og moralur broyttust. Tað gjørdist neyðugt at avtaka ta gomlu lógina um fiskatíggjund. Hetta hendi í 1892, og tá hevði lögtingið skift orð um málið í 17 ár.

Abstract

This paper sheds light on the problems that emerged in the 19th century Faroese society when radical changes in population, production, trade as well as culture took place. The author follows the rising difficulties in collecting the fish tithe, as it is described in the biannual reports from the local sheriffs, legal disputes, correspondence with the governmental offices in Copenhagen as well as documents from the prolonged considerations in the local parliament,

the Løgting. It becomes clear that not only changes in the ways the fishing was performed had an impact. The diverted changes in people's culture and conception of law lead to a situation where old customs and moral altered. The old law on fish tithe had to be rescinded. It happened in 1892 after 17 years of debate in the local parliament.

Indledning

Denne artikel fokuserer på de problemer, der opstod i 1800-tallet med opkrævningen af fisketienden, som var én af de vigtige afgifter sammen med uld- og smørtiende. De radikale ændringer i omfanget af og måden hvorpå fiskeriet blev drevet, fik det gamle opkrævningssystem til at bryde sammen. Ydermere fører dette til en holdningsændring i synet på gamle regler og dyder. Visse former for skatteunddragelse, som man ville kalde det i dag, blev godtaget i vide kredse.

Problemets kontekst

I løbet af 1800-tallet skete der en række ting på Færøerne, som ændrede samfundet i dets grundvold. I meget korte træk kan følgende skitseres: Indbyggertallet på Færøerne begyndte fra omkring 1815 – 20 at vokse hurtigere og mere jævnt end i forrige århundreder, fra 5.265 i 1801 til 15.230 i 1901 (Danmarks Statistik 1918); det er rundt regnet en 3-dobling på hundrede år. Dette aspekt er noget uddybet i Guttesen (2010:58pp). Medens beskæftigelsen i jordbruget kun steg lidt, og mestendels ved oprettelsen af mange småbrug, såkaldte 'trøer', så skete der en kvalitativ ny udvikling i fiskeriet, først ved at fiskeriet med traditionelle åbne færøske både steg. I 1813 var antallet af 4-, 6- og 8-mandefarere i alt 482, i 1903 steget til 1.450 (Guttesen ed. 2007, Mortensen 2000:142). Men fra 1873 gik man over til fiskeri med havgående sejlskibe, indkøbte britiske „fishing smacks“, kaldet sluppir på færøsk. Antallet voksede til 87 i 1901 (Patursson 1961:83). På det politiske plan indføres demokrati midt i perioden, idet den første folkevalgte forsamling institutionaliseres som et amtsråd i 1852, med det lokale navn Lagting eller Løgting. Den Kongelige Færøske Monopolhandel, KFH, som havde fungeret siden 1709, afløstes i 1856 af frihandel.

Problemformulering

Fra gammel tid har tienden været opkrævet „efter sædvane“, og hvad der ligger i dette skal uddybes i det følgende. Hovedobjekterne for denne kirkelige beskatning, var det gamle bondesamfunds vigtigste produkter: får, køer og fisk, som opkrævedes som tiende i form af uld, smør og tørfisk efter bestemte regler. Uld og smør blev som regel afregnet én gang om året ved Olai-tid, den 29. juli,

medens fisketienden blev opkrævet af bygdens opsynsmand, sysselmanens hjælper, efter hver fiskedag på havet. Man kan sige, at administrationen af fisketienden, som værdimæssigt var den mindste af de tre nævnte, var den mest tidkrævende og dermed dyreste i drift. Dermed var denne del af tienden også den mest følsomme over for de opståede komplikationer, som fulgte med de skitserede samfundsændringer.

Denne artikel fokuserer på problemerne i forhold til fisketienden. De radikale ændringer i fiskeriet, som fulgte med et stærkt stigende antal både, med fiskeri på alle årstider, nye fangstmetoder og -redskaber fik det gamle opkrævningssystem til at bryde sammen. Ydermere fører dette til en holdningsændring i forhold til overholdelse af sædvane og gældende love. Med andre ord, skatteunddragelse eller snyd blev godtaget i vide kredse, med forskellige og varierende påskud. Artiklen søger at indkredse og klarlægge:

- Hvad der ligger i begrebet sædvane, når det kommer til tiendebetaling?
- Hvordan problemerne med fisketienden opstår og hvori de består?
- Hvordan lagtinget og højere myndigheder forsøger at løse problemet med nye ordninger?

Teoretisk anknytning

Disse radikale ændringer, som først og fremmest skete i den materielle produktion, landbrug og fiskeri samt handel, blev fulgt af eller fulgte efter ændringer i lovgivning, ejendomsforhold og kultur i almindelighed. Problematikken om hvilken afdeling, basis eller overbygning, der virker og hvordan, har ofte været ført meget forenklet og for det meste således, at det er basis der bestemmer overbygningens indhold. Ollman (2003:136) diskuterer denne fejlsluttelse: *„If the economic life of society is responsible for the character and development of other spheres, the activities that go on in the latter can be safely ignored or, if need be, deduced.“* Set i forhold til forholdene omkring det færøske samfund er der yderligere den komplikation, at den perifere beliggenhed kombineret med den diminutive størrelse gør, at der må tages hensyn til, at dette samfunds interne dynamik, både hvad angår basis og overbygning, er lille, og at impulser udefra, fra Danmark og Europa i øvrigt, i mange tilfælde, måske de fleste, må antages at være de stærkeste. Elementer af dansk-europæisk basis og overbygning virker transgressivt på det færøske samfund, medens elementer af lokal færøsk overbygning og basis har en regressiv rolle. Det er en intention med denne artikel at undersøge sammenhængen og vekselvirkningen mellem basis og overbygning ud fra temaet om problemerne i opkrævningen af fisketiende.

Lovhjemmel til tiendeopkrævning og sædvane fra gammel tid

Der findes hjemmel til tiendeopkrævning i Norske Lov 2-22-2, hvor det hedder:

„Udi de Egner og Stæder, som ikke saa rundelig saaes Korn, som andetsteds, der skulle de give Smør, Fisk og andet, som de pleje at tiende efter Sædvane.“
(Chr. V's norske lov)

Fra lagtingets langvarige behandling af problemerne med fisketiende findes mange gode eksempler og forklaringer, eksempelvis udlægger Udvalgsbetænkningen af 27. august 1876 beskriver indholdet i udtrykket 'sædvanen' således, at man har tiendet

„al den Fisk, der fiske des fra Baad med Haandsnøre, og som kom til Bytning mellem Baadsmandskabet, for saa vidt, at tallet var ti eller derover, og saaledes at der ydedes en Fisk af hvert Tal, der lige gik op i ti, medens det overskydende Tal bortfaldt.“

Helleflynder eller 'Kalvefisk' var en undtagelse, idet den kun blev tiendet, når den havde en vis størrelse. Desuden var der fisk, der ikke indgik i det sædvanlige bytte. Der nævnes i denne Udvalgsbetænkning: Andøvsfisk, Vagtefisk samt Baadfisk, som er en fisk om dagen til hver mand på båden, dernæst fisk, der blev brugt til agn, endvidere fisk, der ikke handledes, så som stenbider, havur, hakjedling, hæmer, kongefisk og sej, der fiskedes paa træve, små rødtorsk, langer, hvidinger, der oprindeligt var 'Sjolvdrottafiskur', og så fremdeles.

Udvalget mener, at fisketienden eller 'Guds Part' tidligere blev svaret med samvittighedsfuldhed, men denne oprindelige tiendeydelse af fisken finder imidlertid ikke længere sted, og hvad værre er, den *„Samvittighedsfuldhed med hvilken Fisketienden paa flere Steder svares af en Del af Befolkningen, lader formentlig ikke saa lidet tilbage at ønske.“* (Samme som oven)

Det skal i det efterfølgende fokuseres på de problemer, der opstod, da fiskeriet for alvor blev en ekspanderende erhvervsgren, der selvstændiggjordes i forhold til den faste, traditionelle plads det tidligere havde haft i kombination med jordbruget i byggerne. Traditionelt havde bådfiskeriet været organiseret på bygdebasis omkring en eller to 8-mandefarere, der som regel ejedes af de store bønder, og hvor bygdens mænd havde deres faste pladser. Dette bådfiskeri begyndte for alvor at ekspandere i første halvdel af 1800-tallet, og Guttessen (2005:108-10) påviser en vis vækst omkring 1820. I 1830'erne oprettedes handelsfilialerne i Tvøroyri, Klaksvík og Vestmanna, som lettede mulighederne for fiskeindhandling, men især efter 1856 sker der store omvæltninger.

Hvori bestod problemet og ændringerne?

Der kom flere og oftest mindre både i hver bygd og sogn for hver tiendeopsynsmand at holde øje med. Tidligere havde det været bådsformanden, ejeren eller bonden, der havde ansvaret for, at alting gik rigtig til. Nu kom der flere mindre både til, som var mere „ude af kontrol.“ Fiskeriet blev mere spredt ud over hele året, hvor det før i høj grad var koncentreret om vårfiskeriet (Guttesen 2005).

Samtidig blev nye redskaber og fangstmetoder taget i brug; her tænkes især på langlinen, som vandt udbredelse efter Pløyens ekspedition til de skotske øer. Udvalgsbetænkning (1880) anfører: Men indførelsen af langline har bevirket, at driftsudgifterne er vokset betydeligt. En line til havfiskeri kostede 70-120 kr. Og det skete, at den gik tabt, helt eller delvis. Der blev brugt mere agn, som enten blev købt, eller som der blev brugt tid på at skaffe. Som helhed fik man dog større udbytte med linen. Derfor har man nogle steder „fratrullet“ anskaffelsesprisen før tiendeerlæggelse, ved kun at tiende hver 12. fisk, eller slet intet, hvis en del af linen gik tabt ved fiskeriet. Andre steder har man været fuldt lovlydig.

Der introduceredes nye, bedre og stærkere kroge, især til linefiskeriet. De var også velegnede til fiskeri med fiskestang fra land, men også til fiskeri af mindre fisk, der ikke tidligere kunne tages med de færøsk smedede angler. Joensen (2011) har en interessant artikel om udviklingen i fiskekroge. Men en pointe er, at man i det traditionelle fiskeri fra robåd gerne benyttede de store kroge for at undgå at tage ungfisken og dermed true bestanden.

De nye forhold gjorde, at mange ikke følte sig forpligtet til at aflevere tienden som før. Det blev forklaret med at de nye arter og fiskestørrelser, der blev fanget, ikke var tiendepligtige. Ligeledes mente mange, at langlinen ikke var omfattet af tiendepligten, da den var ny, og derfor ikke omfattet af sædvane.

Lysten til at følge de gamle regler mindskedes også af, at det til tider viste sig, at tiendeopsynsmanden ikke var i stand til at modtage og behandle fisken, skære den op, salte eller hænge til tørring, før den blev fordærvet. Udvalgsbetænkning (1880) anfører: En anden årsag til at mindre erlægges kan være, at tiendeyderne har set, at tiendefisken ikke er blevet behandlet og opbevaret rigtigt, så den helt eller delvis er gået tabt. Det kan også skyldes, at de mange både kom hjem om natten eller på steder, hvor ingen opsynsmand boede eller var til stede, da landingspladsernes antal var steget. Det anføres samme sted, at skibsfiskerne unddrager sig flere opgaver, som traditionelt blev varetaget af alle mænd i bygden, så som skydspligt, lægerejser, arbejde ved grindefangst.

Eksempler på oplysninger om vanskeligheder i erlæggelsen

En af de første indberetninger om alvorlige problemer kommer fra Sandø syssel i 1848:

„... Beboerne i Dal og Husevig ikke erlægge Tiende af Langer. – Dette Fiskeri har indtil de to eller tre sidst forløbne Aar været saa godt som ukjendt i de nævnte Bygder, men da de Paagjældende desuagtet efter al Rimelighed maa være uberettigede til at indeholde en Afgift som formentlig erlægges af alle Landets Beboere, saa har jeg ikke villet undlade at indberette Sagen. – I førstnævnte Bygd erlægger man heller ikke Tiende af Smaatorsk.“ (Guttesen 2009; Sandø Syssel)

Fem år senere er situationen forværret:

„Med Hensyn til tilstedefindende Uorden kan jeg ikke lade ubemærket, at adskillige her i Bygden Sands have begyndt med ikke at levere Tiende af Brosme og Rødtorsk, skjøndt der tidligere altid har været leveret Tiende af disse Fisk.“ (Samme kilde)

Dette viser, at der kommer nye fiskearter i fangsterne, her langer, som man ikke tidligere har fanget. I en af bygderne mener man sig ikke forpligtet til at tiende småtorsk. Senere er det brosme og rødtorsk, der holdes udenfor.

Norderø-sysselmand skriver meget rammende om de udbredte problemer i sommerindberetningen 1860:

„Dog maa det bemærkes, at Langline og 3-Bekkere, hvor disse er kommen i brug, have foraarsaget at alt Fællesskab mellem Beboerne med hensyn til Fiskeridrift og Landbrug snart er ophørt, idet hver mand vil drive fiskeri for sig selv med sin egen Baad og Redskab, hvilket overhovedet næppe være til Fordeel for Vedkommende selv endsige for det Offentlige, ligesom det under saadanne Forhold er ganske umuligt at paase at Tiende bliver rigtig erlagt.“ (Guttesen 2009; Norderø Syssel)

Man lægger mærke til hans understregning af opløsningen af det gamle fællesskab mellem fiskeriet og landbruget, men også det pessimistiske syn på, om det er til fordel for nogen af parterne.

Sysselmanden i Østerø beretter nogle få år senere, i 1864, om stigende problemer, ikke bare når det gælder visse fiskearter, men i det hele taget:

„Dog kan jeg ikke undlade at anføre, at klager over Fisketiendens slette Erlæggelse

bestandig tiltage, ligesom det ogsaa er, at Tienden i de fleste Bygder bestandig formindsker, uagtet Fiskeriudbyttet tiltager, og jeg nærer derfor det Haab, at Fisketiendens Erlæggelse in natura ved Det høie Amts gode Foranstaltning snart maa ophøre, og er dette ønskeligt ikke alene for Tiende-Eierens Skyld, men især for Befolkningens egen Skyld, da de nuværende Forhold i høj Grad maa virke demoraliserende, navnlig paa den yngre og tilvoxende Deel af samme, der saa at sige fra Barndommen af, bliver indviet i alle de Misbrug, der finder Sted ved Tiendens Erlæggelse og de mange Kneb og Sofismer, der anvendes for at skjule og undskylde dette Forhold.“ (Guttesen 2009; Østerø Syssel)

Fangsterne stiger, men tienden svinder. Han peger på det nødvendige i ændringer i lovene, og den demoraliserende effekt, der ligger i situationen, hvor retsfølelsen, som følge af ændringer i produktionsmåden også forandres.

Fisketienden bliver et politisk problem

På Føroya Landsskjalasavn findes en pakke dokumenter i Amtsarkivet, som på omslaget har betegnelsen „Fisketiendesagen 1865“, Savns nr. 1/031/01/2. Heri er de ældste dokumenter dog allerede fra 1842. I det følgende gives der en i hovedsagen kronologisk fremstilling af, hvorledes problemerne fremstår og hvorledes man søger at løse dem

1842: Sysselmand Müller svarer på nogle spørgsmål fra Amtmanden angående tiendeopkrævningen og gør rede for visse problemer, der især gælder visse usædvanlige fremgangsmåder, som bruges på Nolsø. Han sammenfatter situationen således:

„Mig forekommer det i det mindste, at saa længe afgiften skal kaldes Tiende, bør den ogsaa i Regelen være Tiendedelen af fangsten, og saaledes Udbyttes, men ikke som skeer, afkastes efter eget Godtbefindende.“ (Amtsarkivet 1842, sag nr M/1081)

Et andet dokument fra samme år i sagsmappen „Fisketiendesagen 1865“ refererer til en retssag om fisketiende i flere bygder i Sydstrømø. Et uddrag af et af flere lignende vidnesbyrd:

„Derefter fremstod Kongsbonde Thomas Pauli Djonesen fra Nolsøe og fomanet til Sandhed, deponerede han paa given Anledning, at han ikke kan indse Grunden til det stedfindende Misforhold mellem det Qvantum Tiendefisk,

der er leveret, og det der burde være leveret, men antager, at det maa hidrøre derfra, at der ikke svares Tiende af Rødtorsk, og dels derfor, at Indbyggerne pleie at levere den middelstore Fisk til Tiende. Han har aldrig før idag vidst, at den fisk der var under $\frac{3}{4}$ Alen, tilhørte Sysselmanden. Oplæst, ratihaberet og aftraadt“ (Amtsarkivet: 1842: M/962)

Dette efterfølges af et brev fra samme år, hvor Sysselmand Müller tilskriver Amtmand Pløen, angående problemer i Nolsø bygd, hvor man har vedtaget at tiende på sin egen måde, som er svær at godtage for Sysselmanden. Dokumentet slutter med følgende:

„Af denne saaledes selvvalgte Maade at tiende på, er der foranlediget store Misbrug, idet der næsten i enhver Bøigd forekommer forskellige Maader at tiende Eet eller Adet paa, hvorfor det var at ønske, at der udkom en Bestemmelse for Tienden i det hele, hvorunder enhver artikel hvoraf Tienden bør ydes, nøiagtig var taget under Overvejelse og bestemt, thi uden en saadan Regulation, er det ikke muligt, enten for Tiende-Opsynsmændene at opfylde deres Pligter, eiheller for øvriges Vedkommende, der have at oppebære den saakaldte Smaa-tiende, at vide hvad dem med rette tilkommer“ (Amtsarkivet 1842, sag nr M/1081)

1854: De næste dokumenter er fra 1854, hvor Amtmanden har forespurgt Justitsministeriet om at få tilsendt norsk lovmateriale om, hvorledes man der har afskaffet fisketienden. De norske love ligger ved sagen i trykt form.

1858: Dette år begynder man at privatisere eller udlicitere fisketienden til privatpersoner mod fast årligt gebyr. I flere sysler har der dog manglet bud på at overtage indkrævningen, hvorfor sysselmanden på Norderøerne, Østerø og Strømø overtager, eller ser sig nødsaget til at overtage, opgaven. Sysselmanden på Suderø har dog fra gammel tid fået kongsdelen som en del af embedslønningen.

Der henvises til Resolution af 15. Oktober 1856, og Amtsordre af 14. 6. 1858. Der afholdes herefter auktion hvert 5. år. Heri ligger et forsøg på at overkomme problemerne ved opkrævning af fisketienden ved at bortforpagte eller udlicitere opkrævningen til privatpersoner, mod at forpagterne betalte en given sum penge. Jeg antager, at både kirkens og præstens andel blev sendt samme vej, da disse tiendedele blev opkrævet samlet, og fordelt på et senere tidspunkt.

Det har ud fra forskellige dokumenter i sagsmappen været muligt at stykke følgende forpagtningsperioder sammen, som alle gik fra Olai et år til Olai det følgende år. 1. periode var 1858 – 1863, og den 6. der omtales var 1863 – 1868.

1862: Derefter er der, ifølge denne sagsmappe i Amtsarkivet, stille om sagen indtil 1862, hvor Amtmand Holtén rapporterer til Ministeriet om flere uregelmæssigheder. Det særlige tilfælde, der henvises til, er om Mortensen på Arge, der tiender ureglementeret.

„I min Indberetning af 23. Juni d.A. om Landets Tilstand har jeg Bemærket, at der fra flere Steder klages over Uregelmæssigheder i Tiendeydelsen, og imedens saadanne i almindelige Udtryk holdte Klager fremdeles indkomme til Amtet, og ganske vist skulle være Gjenstand for vores særdeles Opmærksomhed, er der forekommet et specielt Tilfælde, hvorom jeg ser mig nødsaget til at henvende mig til det høje Ministerium.”(Amtsarkivet 18. Juli 1862)

1863: Videre sker der det vigtige, at der fra Amtet bliver sendt forespørgsel til Justitsministeriet angående tiendebetaling af fisk fra dæksfartøjer, eller slupper, som det benævnes her. Forespørgslen er dateret 3. December 1863.

Sagen opstilles som følger:

„Det vil af flere Indberetninger fra Amtet være det høje Min. bekjendt, at der savnes faste Principper i Fisketiendens Opkrævning her paa Landet, og at Indbyggerne derfor under forskellige Paaskud søge at unddrage dem fra at svare Tiende dels af visse Sorter Fisk, dels af den Fisk der fanges paa en fra den sædvanemæssige Maade, idet de formene, at gammel Skik og Brug hjemler en saadan Fremgangsmaade. Denne Uorden har siden Frihandelens Indførelse, da Fiskeriet har faaet et udvidet Opsving, grebet om sig i en ikke ringe Grad, saa at derved ei alene er paaført de Tiendeberettigede er betydeligt Tab, men har bevirket en beklagelig Indflydelse paa Folkets Charakter.“

Den efterfølgende del af den lange skrivelse gengives som parafrase:

- Indtil for 20-30 år siden kun bådfiskeri med håndsnøre, nu tiltagende linefiskeri.
- Cancelli-Resolution af 29.3.1842 kræver også Tiende af Linefisk. Det er, fastslås det, ikke fremgangsmåden, der er afgørende.
- Man har ‘ingensinde’ erlagt Tiende af dæksfartøjer, som på forsøgsbasis har fisket de seneste 80 år. Dette kan måske støttes af Forordning af 13. august 1790 § 17.
- I 1844-46 forgik et større forsøg fra dæksfartøjer for kongelig regning. Bekræftet i to erklæringer til Kgl. Danske Cancelli af 14.10. 1841.
- Norske Lov 2-22-2 siger, at der skal tiendes efter sædvane

- Men nu anskaffer de nye handelsfirmaer dæksfartøjer i stigende tal. De forarbejder til saltet fisk, men gør det nogen forskel med hensyn til tiende?

og herefter stiller Amtmanden spørgsmålet:

... „om der af den fisk, der fanges fra Dæksfartøjer, skal svares lovbealet Tiende, ..., eller om Fisketienden paa Grund af de noget afvigende Forhold og for at fremme slige for Fiskeriets Opkomst og Concurrencen med de Fremmede saa vigtige Foretagender kan som hidtil forblive ukrævet”(Afskrift af Amtets Skrivelse ... 1863)

1864: Kort tid senere, efter at Justitsministeriet har overvejet sagen, afsendes et svar til Amtet, dateret 5. April 1864 (Justitsministeriet 1864), som både er bemærkelsesværdigt og skelsættende. Justitsministeriet meddeler, at:

*„Foranlediget heraf skulde Justitsministeriet, efter at have Brevvexlet med Finantsministeriet over Sagen til behagelig Efterretning tjenstligt melde, at der saavel i Betragtning af de for Tiendeydelse paa Færøerne gjældende Regler som af Hensyn til det skadelige for det færøske Fiskeries Opkomst i, at Tiendeydelsen paalægges den mere fuldkomne Fremgangsmaade, **ikke vil være at kræve Tiende af den fra Dæksfartøjer fangede Fisk.**“*

Man kan sige, at man strækker den gældende lov så meget, at den ikke gælder for fiskeri med de nye og mere effektive dæksfartøjer, og begrundelsen er den enkle, at man vil fremme dette nye erhverv. Det sker for: *„at fremme det for Øernes Opkomst og Konkurrencen med de Fremmede saa vigtige Fiskeri fra Dæksfartøjer.”(samme brev)*

Lagtinget arbejder på sagen i sytten år, fra 1875 til 1891

Dette afsnit bygger hovedsagelig på Lagtingssag XIV om Tiendeafløsning 1903, samt oplysninger fra de enkelte lovforslag, alt sammen fra diverse udgaver af Lagtingstidende, som fra 1880 blev udgivet i trykt form.

1875: En del beboere i Tórshavn ansøgte Lagtinget om at Fisketienden afløstes imod at der skete en forøgelse af Formue og Lejlighedsskat, som ville svare til tiendebeløbet. Et lagtingsudvalg frarådede en sådan ændring, men man ville i stedet søge at forbedre tiendeopkrævningen, så der kunne opnås større lighed i ydelsen.

1876: Sagen blev udvalgsbehandlet i Tinget. Et flertal foreslog, at tienden skulle

omlægges, så at der skulle betales 4 % af fangsten. Et mindretal ville helt afskaffe fisketienden, til gengæld skulle der lægges udførselstold på fisk, og beløbet skulle indgå til Landfogeden i en fond under tingets bestyrelse, hvis opgave det var at udrede beløb til kirker, præster og staten. Sagen blev udsat.

1880: Sagen var igen til behandling i Lagtinget, og der udarbejdedes nye lovforslag, der fulgtes af en grundig betænkning, „Udvalgsbetænkning angaaende en Omordning af Fisketienden“. Betænkningen indeholder en illustrativ oversigt over hele problematikken, og relevante afsnit er citeret i det foregående. Der diskuteres tillige forskellige muligheder for at indkræve en afgift til erstatning for fisketienden. Der omtales tre muligheder, der gengives herunder som parafrase:

- Man kan i lighed med Lagtingsudvalgets flertals forslag i 1876 foreslå at tienden for bådfiskeri nedsættes til 1/25 eller 4 % af fangstens værdi, samt at tiendetageren skal kunne kræve en deling af fangsten og få 25. delen i sin part. Betænkningerne er, at stort set de samme problemer hæftes til denne form, som belastede den oprindelige: Ulejlighed og bekostning, fristelse til svig, samt at den ene bygdemand sættes til opsynsmand for de andres redelighed.

- En ordning hvor aftagerne eller købmændene aftog en vis kvotadel af den indhandlede fisks værdi. Derved ville det, der blev brugt i husholdningerne, blive holdt udenfor. Det vilde indebære, at alt tiendeopsyn, alle udgifter for tiendetageren og at de fleste incitamenter til svig ville bortfalde. Til gengæld ville den kræve en metode til at omregne, hvorledes tørfisk, saltfisk, klipfisk og andre former blev omregnet til råfisk, endvidere kræve opsyn med købmændenes opgørelser. Hvad skal man stille op med fisk som afregnes i udlandet? Udvalget vil foreslå denne ordning.

- Dersom ovenstående ordning (Kaldet B.) anses for at være for vanskelig at gennemføre, peges på den mulighed, som svarer til den norske lov af 20. sept. 1845, hvor hele afgiften lægges på eksportleddet. Her følger nogle overvejelser om hvorvidt det er bedst at lægge afgiften på produktionen, som de tre forslag indebærer, eller om det ikke var bedre at lægge en afgift på forbruget. Det kunne være på indførte varer, som brændevin, vin osv. I denne sammenhæng berøres spørgsmålet om handel generelt på Færøerne i disse år. Der er ikke noget pengeinstitut, som kan løse likviditetsproblemerne. Forbindelsen til udlandet er lang, og går langsomt, dvs lang tid mellem afsendelse af varer og modtagelse af betalingen. Der spørges, om den færøske handel kan bære denne eventuelle nye byrde. Forslaget kan medføre, at redere foretrækker at lande fisken direkte i udlandet.

Der kom igen et forslag på Tingets bord om at afløse fisketienden mod en

udførselsafgift. Udvalget, der behandlede denne sag, foreslog i stedet, at der blev lagt en afgift på den til lokale købmænd indhandlede fisk. Beløbet skulle indgå i en fond og udbetales til de tidligere tiendeberettigede. Forslaget blev enstemmigt vedtaget. Men så skete der ikke mere.

1885: Det vedtagne forslag var ikke kommet videre end til Amtet, og den fornyede behandling i 1885 førte blot til en udsættelse til næste år.

1886: Tingets behandling førte ikke til noget resultat, da man ikke var tilfreds med at lægge opkrævningen på den indhandlede fisk.

1887: Tinget vedtog, at staten skulle betale tiendeejerne en årlig sum af 8000 kr., hvilket motiveredes med, at Færøerne havde lidt et tab ved at en handelstraktat Spanien var blevet ophævet.

1889: Dette år kom der forslag frem om ophævelse af læsteafgiften, mod at der blev lagt en indførselsafgift på spiritus. Lagtingets behandling førte til to indstillinger til regeringen om ophævelse af henholdsvis fisketiende og læsteafgift.

1891: Der kom udkast til lovforslag fra Justitsministeriet om forskellige skatter og afgifter på Færøerne. Både læsteafgiften, som var blevet særskilt behandlet i 1889, og fisketienden skulle ophæves. Men spiritusafgiften skulle ikke indgå i en lokal fond, men tilgå statskassen med den begrundelse, at afløsningssummen var og skulle forblive statsejendom. Lagtingsudvalget, der behandlede forslaget, fandt ingen grund til at fastholde tidligere indstilling om, at beløbet skulle indgå i en lokal fond, og forslaget blev vedtaget som fremsat af ministeriet, som blev til Lov af 30. marts 1892.

Afslutning på et langt forløb. Fisketiende ophæves i 1892

Den trange gang i spørgsmålet, viser hvor usikker man har været i spørgsmålet om beskatning og opkrævning af afgifter i et samfund, der endnu ikke havde et udbygget skatte- og toldvæsen.

- Først ville man søge at forbedre tiendeopkrævningen, 1875
- Dernæst skulle fisketienden omlægges, så der skulle betales 4 % af fangsten, dog ville et mindretal lægge udførselstold på fisk, 1876
- Så stod valget mellem en udførselstold og en afgift på den til købmænd indhandlede fisk. Det sidste blev vedtaget og fremsendt via Amtet. 1880

- Forslaget strandede i Amtet, fornyet behandling i Lagtinget førte blot til udsættelse til næste år, 1885
- Beslutningen udsættes igen til næste år.
- I 1889 kædes tiendeafløsning sammen med afskaffelse af læsteafgiften, der skulle erstattes af spiritusafgift.
- Justitsministeriet foreslår at både læsteafgiften og fisketienden ophæves. Men spiritusafgiften skulle ikke indgå i en lokal fond, men tilgå statskassen med den begrundelse, at afløsningssummen var og skulle forblive statsejendom. 1891.
- Justitsministeriets lovforslag får en lang og grundig behandling i Lagtinget. Et af hovedemnerne i behandlingen drejede sig om fordelingsnøglen af midlerne til de forskellige præstegæld.

Konklusioner

I forhold til de tre spørgsmål, der blev stillet i problemformuleringen, vil jeg søge at sammenfatte konklusionerne således:

- Hvad der ligger i begrebet sædvane, når det kommer til tiendebetaling?

Begrebet sædvane er forankret allerede i Chr. V's Norske lov fra 1687. Når det kommer til fisketiende viser det sig, at der er mange fortolkningsmuligheder om hvilke fiskearter man sædvanligvis har tiendet, og hvilke fangstmetoder man har regnet som sædvanlige. Dertil kommer, at man har haft en lang række „fradrag“ i forskellige bygder, som er fisk, f.eks andøvsfisk og sjálvdrattarfisk, der blev lagt til side inden tienden blev gennemført.

- Hvordan opstod problemerne med fisketienden og hvori bestod de?

Opkrævningen af fisketiende har, i forhold til smør- og uldtiende, været langt besværligere og mere tidkrævende. Tidligere foregik det meste fiskeri tidligt om foråret, hvor bygdens en eller to 8-mandefarere, alt efter vejret, tog på 5-10 fisketure. Opkrævningen af tiende var på denne måde overkommelig, og den var en bestanddel af den gamle bygdestruktur, både med hensyn til kultur (superstruktur) og den materielle realisering (basis). Med vækst i befolkning, antal bygder og både, samt fremvæksten af anden samfundsstruktur, hvor fiskerjordbruger-klassen spillede en ny og voksende rolle, blev opkrævningen til et kompliceret arbejde. I mange af de fremlagte dokumenter henvises ligefrem til at situationen har „*bevirket en beklagelig Indflydelse paa Folkets Charakter.*“ Et akut problem bestod i, at den svigtende indbetaling af fisketiende mindskede recipienternes, præst, kirke og konge eller hans stedfortræders indtægter. Et nyt problem opstod når man begyndte at fiske med havgående fartøjer, der slet ikke

passede ind i sædvanen. Amtmanden henvendte sig til ministeriet for at spørge om råd. Svaret blev det overraskende, at fiskeskibene ikke skal pålægges afgift, da det ville kunne hæmme denne nye udvikling.

- Hvordan forsøgte lagtinget og højere myndigheder at løse problemerne med nye ordninger?

Man havde længe, som dokumenteret allerede fra 1840'erne, hos myndighederne, amtmand og sysselmænd været klar over problemerne, og at de har været tiltagende. Man har med pegefingern indskærpet opsynsmændenes pligter. Der blev ført retssager mod personer eller bygdelag, hvor uregelmæssigheder blev opdaget. Man har forsøgt at lægge ansvaret ud til byggerne, ved at udlicitere opkrævningen til privatpersoner. Det blev gjort ved at bortauktionere opkrævningsretten. Meget betegnende skete det ofte, at ingen bød på tilbuddene, således at sysselmanen blev nødsaget til at fortsætte med det sure job.

Lagtinget havde fisketiendesagen til behandling i 17 år, og fremkom med forskellige modeller for ændring eller afskaffelse af fisketienden. De fleste forslag strandede på, at man ikke havde noget administrativt apparat til at opkræve told, skat og andre afgifter. Det endte med, at Justitsministeriet skar igennem og fremkom med et forslag, der afskaffede både læsteafgiften, der var pålagt skibe, der anløb færøsk havn, og fisketienden i et hug. Til gengæld skulle en afgift på import af øl, vin og spiritus erstatte de bortfaldne indtægter.

Note 1. Denne artikel er skrevet som led i forskningsprojektet „Det færøske samfunds transformation i 1800-tallet“, som støttes af det færøske forskningsråd „Granskingarráðið.“ Mine kolleger i projektet: Gestur Hovgaard, Hans Andrias Sølvará og Erling Isholm takker jeg for godt samarbejde, gode ideer og faglig kritik.

Referencer:

- Christian den V's Norske lov.* Internet: www.hf.iuio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr5web/chr5register.html
- Danmarks Statistik 1918. Sammendrag af statistiske Oplysninger om Færøerne, *Stat. Medd. 4-56-4*, København
- Forslag til Lov om forskellige Skatter og Afgifter paa Færøerne. *Lagtingstidende* pp 4-29, 1891. Tórshavn
- Guttesen, R. 2005. Fiskens betydning som ernæringskilde på Færøerne i første halvdel af 1800-tallet. pp 101-115 in: Mortensen (2005).
- Guttesen, R. ed. 2007. Emilius Löbner (1815): Fortegnelse over folkemængden

- i Færøe den 1. Januar 1814, deres Ejendomme, Næringsgrene mm. *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn. Internet <history.fo>*
- Guttesen, R. ed. 2009. Indberetninger fra Sysselmændene ifølge Amtsordre af 23. November 1830. *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn. Internet <history.fo>*
- Guttesen, R. 2010. Veðurlag, framleiðsla og fólkatal í 1800-talinum og fyrr. pp 43- 65 in: *Nolsøe 2010*
- Joensen, J.P. 2011. Krøk hann í skiparabúkin. Søga um ongul og húk. pp 16-21 in: *Frøði* vol 2/2011.
- Mortensen, A. 2000. Hin føroyski róðrarbáturin. Sjómentir føroyinga í eldri tíð. *Mondul og Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn*
- Mortensen, A. ed. 2005. Fólkaleikur. *Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn*
- Nolsøe, L. ed. 2010. Brot úr Føroya Sögu. *Fróðskapur og Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- Ollman, B. 2003. Dance of the Dialectic. Steps in Marx's Method. *University of Illinois Press. Urbana and Chicago*
- Patursson, E. 1961. Fiskiveiði – Fiskimenn, 1850-1939. Fiskimannafelagið. Tórshavn
- „Udvalgsbetækning angaaende en Omordning af Fisketienden“ IV, In: „*Forslag til Lov om ophævelse af Fisketiende*“, *Lagtingstidende 1880*, pp 37-65. Tórshavn
- Upubliceret dokumentarisk materiale:**
- „Afskrift af Amtets Skrivelse til Justitsministeriet af 5, December 1863“ Dokument i Amtsarkivet; Sagsmappen „Fisketiendesagen 1865“. *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- Amtsarkivet 1842: Sag M/1081. "Ifølge Deres ..."* *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- Amtsarkivet 1842: Sag M/962 "Udskrivt af de af Tiendeiopsynsmændene ..."* *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- Amtsarkivet 1862: Sag V/201 (Holten til Justitsministeriet, 18. Juli 1862): „I min Indberetning af 23. juni d.A...“ *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- Amtsarkivet 1864/322. (Fra Justitsministeriet til Amtmanden): „I behagelig Skrivelse af 3. December f.A har Amtmanden.“ *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- „Fisketiendesagen 1865“, Sagsmappe i Amtsarkivet, Savns nr. 1/031/01/2. *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*
- „Udvalgets Betækning over Fisketiende“. Udvalgsbetækning af 27. august 1876, Formand V.U. Hammershaimb. Sagsmappe i Amtsarkivet „Fisketiendesagen 1865.“ *Føroya Landsskjalasavn. Tórshavn*